

PAPER DETAILS

TITLE: 1954 - 2016 DÖNEMİ TÜRKİYE SINIRASAN SULAR POLİTİKASI

AUTHORS: M Murat KÖLE

PAGES: 122-133

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/274996>

1954 – 2016 DÖNEMİ TÜRKİYE SINIRAŞAN SULAR POLİTİKASI

Transboundary Water Policy of Turkey Between 1954 and 2016

M. Murat KÖLE¹

Özet

Dünya su rezervinin % 2,5'ini oluşturan tatlı su kaynakları, yerküre üzerinde eşit bir alansal dağılıma sahip değildir. Su, tükenmeyen fakat hidrolojik çevrim sistemi ile mekânsal değişimler gösteren doğal bir kaynaktır. Güncel olarak, tatlı su kaynakları üzerinde hem insanoğlu hem de hidrolojik döngüde gerçekleşen doğal değişimler çift yönlü bir baskı oluşturmaktadır. İçinde bulunduğumuz dönemde, su kaynaklarına erişim ve kaynakları yönetebilme yetisi büyük bir önem kazanmıştır.

Özellikle, Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyada su stratejik bir öneme sahiptir. Türkiye Falkenmark Göstergesi'ne göre su baskısı altında olan bir ülkedir. Türkiye kuzey komşularına oranla daha düşük, güney komşularına oranla görece daha yüksek kişi başına düşen su miktarına sahiptir. Bunun yanı sıra yenilenebilir su kaynaklarının dağılımı ülke içerisinde de farklılıklar göstermektedir. Türkiye yenilenebilir su kaynaklarının yaklaşık üçte biri sınıraşan su havzalarında toplanmıştır. Yenilenebilir su potansiyeli yüksek olan havzalar ise ülkenin güneydoğusunda, Orta Doğu coğrafyasının ana su kaynakları olarak yer almaktadır.

Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgede su, dönemler boyunca ülkeler arasında gerginlik, rekabet ve çatışmalara neden olmuştur. Gerginlik, rekabet ve çatışmaların engellenmesi için ise kıyıdaşların uyguladıkları hidropolitika belirleyici bir rol üstlenmiştir. Çalışmada, Türkiye'nin sınıraşan sular ile ilgili olarak 1954 – 2016 döneminde izlemiş olduğu hidropolitikanın ana hatları ile ortaya çıkartılması amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda, seçili dönem için, Türkiye sınıraşan sular politikasının temel ilkeleri yedi temel grupta toplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, su kaynakları, sınıraşan sular, hidropolitik

Abstract

Fresh water resources which make up 2,5 % of the world water reserves, do not have a uniform spatial distribution over the Earth. Water is an inexhaustible natural resource. But, water resources have spatial changes depend on hydrologic cycle. Nowadays, there is a bilateral pressure on water resources resulting from both human activities and changes caused by natural hydrologic cycle. During the last period, ability to access and manage water resources has gained a great importance.

Especially, water has a great strategic value for Turkey. Depending on the Falkenmark Indicator, Turkey face to face water stress. The Country has a lower amount of water per capita than its northern neighbors, which is relatively higher than its southern neighbors. Besides, there are big differences in the distribution of renewable water resources within the country. About one-third of Turkey's renewable water resources are concentrated in transboundary water basins. The basins, which are high in renewable water potential, are located in the south east of the country as the main water resources of the Middle East geography.

Water shortages lead to social tension, rivalry and conflict between the countries around of Turkey. In order to prevent tensions, rivalries and conflicts, the hydropolitics which is applied by participants have a key role. The aim of the present paper is revealed main hydropolitics of Turkey between 1954 and 2016. As a result of this study, for selected period, transboundary water policy of Turkey is divided into seven main groups.

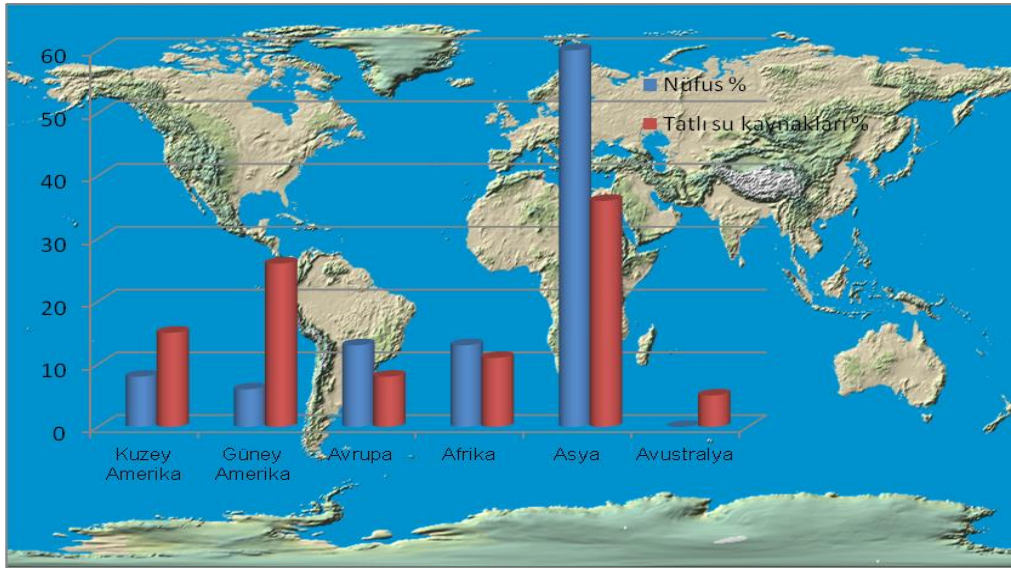
Keywords: Turkey, water resources, transboundary water, hydropolitic

¹ Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Coğrafya Bölümü., muratkole@karatekin.edu.tr

GİRİŞ

Su, her canlının hayatını sürdürmesi için gereken doğal kaynakların başında yer almaktadır. Su, diğer tüm doğal kaynaklardan farklı olarak yaşamın ana kaynağını oluşturmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca medeniyetlerin kurulması, şekillenmesi ve gelişmesinde su anahtar bir rol üstlenmiştir. Medeniyetini devam ettirmek için suya muhtaç olan insanoğlu, içinde bulunduğumuz dönemde suya erişim problemleri ile sık sık yüz yüze gelmektedir.

Yerküre toplam su bütçesi yaklaşık 1,4 milyar km³'tür. Söz konusu suyun % 97,5'i tuzlu su kaynaklarını, % 2,5'i tatlı su kaynaklarını oluşturmaktadır. Tatlı su kaynaklarının % 98'inin buzullarda ve yeraltı suyunda (YAS) olduğu dikkate alındığında, insanoğlunun doğrudan erişebileceği tatlı su miktarının ne kadar az olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır (Fetter 1994, Özey, 1997; Mazlum, 1998; Kıran, 2005). Yerküre toplam su bütçesi içerisinde miktarı görece az olan tatlı su kaynaklarının coğrafi dağılımı eşit değildir. Tatlı su kaynakları yerküre üzerinde en yüksek oranda Asya, K. Amerika ve G. Amerika kıtalarında yer almaktadır (Şekil 1). Kıtalar üzerinde yaşayan insan nüfusu dikkate alındığında özellikle Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının yer aldığı coğrafyada su kaynaklı problemler ile karşılaşılma olasılığı yüksektir (Şekil 1). Türkiye coğrafi konumu nedeni ile söz konusu riskli bölgelerin kesişim noktasında yer almaktadır.

Şekil 1: Yerküre üzerinde tatlı su kaynaklarının ve nüfusun kıtalara göre dağılımı (%)

Kaynak: UN (2003) 'den itibaren hazırlanmıştır.

Türkiye'de kişi başına düşen su miktarı yaklaşık 1.423 m³/yıl seviyesindedir¹. Bu rakam dünya ortalamasının 4,2 kat altındadır². Falkenmark Göstergesi ülkelerin sahip oldukları su kaynaklarını birbirleri ile karşılaştırmak için en sık başvurulan indisler arasındadır. Falkenmark Göstergesi'ne göre Türkiye, "su baskısının" başladığı ülkeler kategorisinde yer almaktadır (Tablo 1). Bu durum suyun kullanım ve yönetiminin önemini ortaya çıkarması açısından önemlidir.

Tablo 1: Falkenmark göstergesi	
Aralık (kişi m ³ /yıl)	Kategori
> 1.700	Su baskısı yaşanmıyor (No stress)
1.000 – 1.700	Su baskısı (Stress)
500 – 1.000	Yoğun su baskısı (Scarcity)
< 500	Mutlak su baskısı(Absolute scarcity)
Kaynak: Falkenmark (1989)	

Herhangi bir coğrafyada su kaynağının varlığı stratejik önem taşımaktadır. Fakat özellikle içinde bulunduğumuz dönemde kaynağın miktarı, kalitesi ve kaynağa erişilebilirlik parametreleri de en az kaynağın varlığı kadar stratejik değere sahiptir. Varlığının yanı sıra erişilebilirliği de önemli olan su kaynakları, tarih boyunca medeniyetler arasında çekişme hatta çatışma sebebi olmuştur. Nüfusun artması, su kullanım alanlarının çoğalması, kullanılabilir tatlı su kalitesinin azalması, yanlış ve kontrolsüz kullanım vb. nedenlerle erişilebilirliği azalan su kaynakları ve kaynakların yönetimi olgusu gittikçe daha da

¹2015 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) nüfus verilerinden ve Türkiye faydalanılabilir su kaynağı miktarından itibaren hesaplanmıştır.

² AQUASTAT (2016) veri tabanı, 2014 yılı nüfus verilerinden itibaren hesaplanmıştır.

önem kazanmaktadır. Su kaynağının miktarı ve kalitesi antropojen etkiler sonucunda veya doğal koşullarda, zaman ve mekân içerisinde değişiklik gösterebilir. Bir başka ifade ile belirli bir mekânda bulunan su kaynağı, hem insani faaliyetler hem de hidrolojik döngüye bağlı doğal değişimler ile çift yönde baskı altındadır.

Su kaynakları, küresel ekosistemin devamlılığı için vazgeçilmez bir unsurdur. Su, insanoğlunun temel ihtiyaçlarını karşılaması yanında; sürdürülebilir tarım, enerji, endüstri, ulaşım ve turizmin yanı sıra kalkınmanın da ana kaynağıdır. Su kaynakları dağılımı yerküre üzerinde ülke fiziki sınırlarından bağımsızdır. Yerüstü ve yeraltı su kaynaklarının büyük bir kısmı, ortak havza ülkeleri tarafından farklı amaçlar için kullanılmaktadır. Bu noktada gelişen anlaşmazlıkları önlemek için havza ülkeleri arasında, akarsulardan yararlanma konusunda 300'ün üzerinde anlaşma yapılmıştır (Biswas, 1994). Günümüzde petrol ve doğalgaz konusunda yaşanan rekabetler ve benzeri çatışmaların gelecekte su konusunda yaşanması ihtimali son dönemde kuvvet kazanan görüşler arasındadır (Amery, 2002; Gautier, 2008). Bu nedenle su kaynaklarına erişim ve kaynakların yönetimi, ülkelerin dış politikalarında önemli konulardan biri haline gelmiş ve önemini hızla arttırmaktadır. Su konusunda yaşanan sorunların başında sınıraşan sular olarak tanımlanan, bir ülkeden doğarak akış aşağıda yer alan diğer ülke veya ülkelere geçerek alıcı ortama deşarj olan sular gelmektedir.

Konumu nedeni ile Türkiye sınıraşan su kaynaklarının bir kısmında mansap (aşağı kıyıdaş), diğer bir kısmında ise memba (yukarı kıyıdaş) ülke konumundadır. Sınıraşan su kaynaklarının paylaşıldığı ülkeler ile önemli sorunlar yaşanmakta, özellikle suyun kullanımı ve kullanım hakları konusunda memba ve mansap ülkeleri ile ciddi görüş ayrılıkları ortaya çıkmaktadır (Bilen, 2009; Kodaman, 2007; Kibaroglu, 2011; Kibaroglu, 2013a). Bu konudaki en önemli sorun sınıraşan suların dar anlamda paylaşımı, geniş anlamda yönetilmesidir. Başta Fırat, Dicle ve Aras nehirleri olmak üzere, Türkiye'nin sahip olduğu yenilenebilir su kaynaklarının büyük bir kısmı sınıraşan su kapsamındadır. Söz konusu kaynaklar, komşu ülkeler ile ortak olarak kullanılmaktadır. Türkiye'nin su baskısı yaşamayan bir ülke kategorisinde olmaması, coğrafi konumu, su kaynaklarının ülke içerisindeki oransız dağılımı ve yenilenebilir su kaynaklarının çok büyük bir kısmının sınıraşan su havzalarında yer alması konuyu daha da önemli bir noktaya taşımaktadır.

Çalışmada genel olarak Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyada, sınıraşan sular ile ilgili olarak 1954 yılından günümüze izlediği hidropolitikanın¹ (su politikası) ana hatları ile ortaya çıkartılması amaçlanmaktadır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın amacı, Türkiye'nin sınıraşan su kaynakları üzerinde 1954 – 2016 tarihleri arasında izlediği hidropolitikanın ana hatları ile ortaya çıkartılmasıdır.

Özellikle 1954 tarihinin seçilmesi iki temel nedene dayanmaktadır. Nedenlerden ilki, 1954 yılından sonra büyük ölçekli su kaynakları yönetim projelerine hız verilmiş olmasıdır. Söz konusu tarihten sonra geliştirilen büyük ölçekli su kaynakları yönetim projelerinin temel özelliği ise sınıraşan su kaynaklarını kapsamasıdır. İkinci temel neden, su kaynakları yönetiminde merkezi otoritenin dağınık haldeki gücünün ilk defa tek bir kuruma aktarılmasına yönelik geçişin başlatılmış olmasıdır. Bu kapsamda 1954 yılında Devlet Su İşleri (DSİ)² Genel Müdürlüğü kurulmuştur. DSİ, 2011 yılına kadar Türkiye su kaynakları yönetiminde belirleyici temel aktör olma görevi üstlenmiştir. 2011 yılında Su Yönetimi Genel Müdürlüğü³ kurulmuştur. Çalışma genelinde söz konusu iki kurum, Türkiye su kaynakları yönetiminde yer alan en önemli temel aktörler olarak kabul edilmiştir.

Literatür taramasına dayalı olarak geliştirilen sentez, çalışmanın temel araştırma yöntemini oluşturmaktadır.

Çalışmada Türkiye yenilenebilir su potansiyeli ve bazı temel kavramların açıklanmasından sonra, kronolojik sıra ile kıyıdaş ülkeler ile sınıraşan su kaynaklarının ortak kullanım çalışmaları, yaşanan temel problemler ve kıyıdaşların izlemiş olduğu çözüm(ler) üzerinde durulacaktır. Ortaya çıkan yaklaşımlardan itibaren Türkiye'nin izlemiş olduğu hidropolitika ve temelleri belirlenecektir.

¹Hidropolitik kavramı ilk kez Waterbury (1979) tarafından kullanılmıştır. Sınıraşan su kaynaklarına sahip devletlerin, bu kaynaklara yönelik olarak ortaya çıkan anlaşmazlıklarına ve işbirliği çalışmalarına yönelik sistematik çalışmalarının bütünü olarak tanımlanmaktadır (Elhance, 1999).

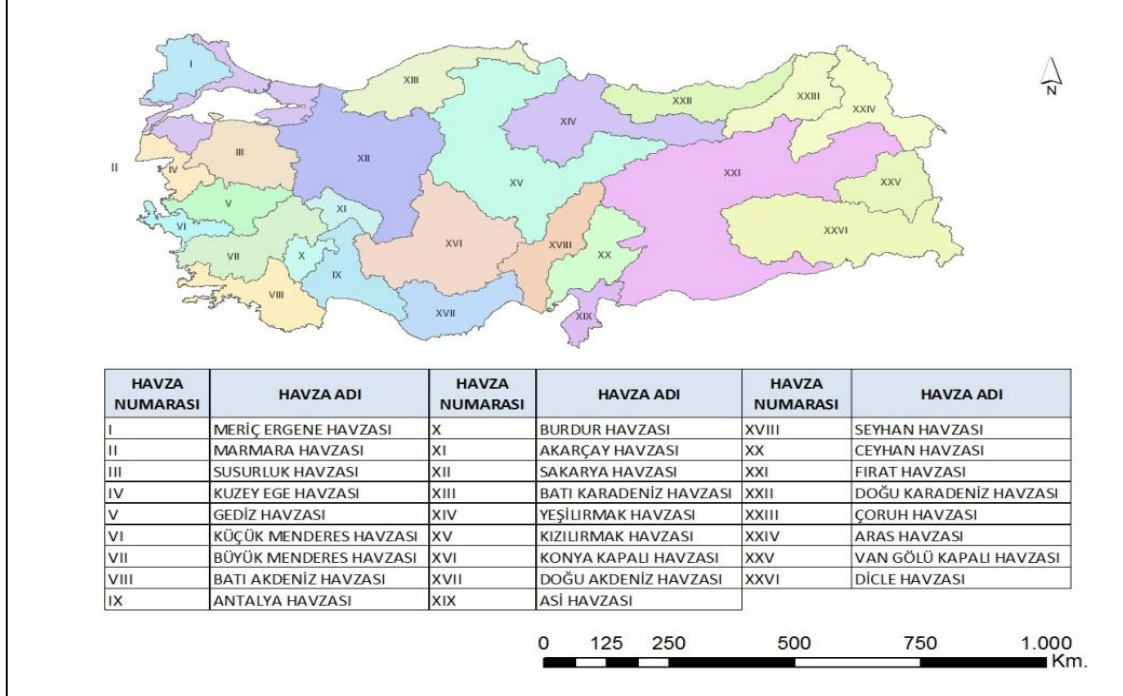
² 1954 yılında 6200 Sayılı Kanun ile kurulan DSİ Genel Müdürlüğüne ait yetkiler 6200, 167 ve 1053 numaralı kanunlar ile belirlenmiştir. Söz konusu kanunlara göre DSİ, taşkından korunma, sulu tarımı yaygınlaştırma, hidroelektrik enerji üretme, belediye teşkilatı olan tüm yerleşim yerlerinin içme kullanma ve endüstri suyu temini ile YAS araştırma, tahsis, koruma ve tescili temel işlemlerinden sorumlu tutularak bu hizmetler için gerekli olan her türlü etüt, rasat, proje ve inşaatları yapmak veya yaptırmaktan sorumlu kılınmıştır.

³ 2011 yılında kurulan Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, 645 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile su kaynaklarının korunması, iyileştirilmesi ve kullanılmasına ilişkin politikaları belirlemek ile su yönetiminin ulusal ve uluslararası düzeyde koordinasyonunu sağlama temel görevlerinde yetkili kılınmıştır.

TÜRKİYE’NİN YENİLENEBİLİR SU POTANSİYELİ VE TEMEL KAVRAMLAR

Türkiye’nin Yenilenebilir Su Potansiyeli

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü tarafından yapılan havza bölümlenmesinde Türkiye 26 temel su havzasına ayrılmıştır (Şekil 2).

Şekil 2: Türkiye havza bölümlenmesi

DSİ verilerine göre, Türkiye yağış yüksekliği ortalaması 643 mm/yıl’dır. 779.500 km² yüzölçümü dikkate alındığında Türkiye toplam yağış miktarı 501 milyar m³/yıl suya karşılık gelmektedir. Türkiye genelinde yirmi altı havzaya toplam 501 milyar m³/yıl yağış düşmektedir. Yağışın, 186 milyar m³/yıl’lık kısmı yüzeysel akışa geçmekte, 41 milyar m³/yıl’ı yeraltına sızarak yeraltı suyunu beslemektedir. Türkiye’nin memba ülkelerden akış aşağıya gelen su ile birlikte yıllık yenilenebilir brüt su potansiyeli 234 milyar m³/yıl’dır (Tablo 2).

Tablo 2: Türkiye brüt ve faydalanılabilir su potansiyeli (milyar m ³ /yıl)	
Yıllık Yağış Miktarı	501
Buharlaşma	274
Yeraltına sızma	41
Yıllık yüzeysel akış	186
Komşu ülkelerden beslenim	7
YAS kaynağı	112
Toplam (brüt) yüzeysel su kaynağı	193
Toplam (brüt) yenilenebilir su kaynağı	234
Faydalanılabilir yıllık yüzeysel akış	98
Faydalanılabilir YAS kaynağı	14
Toplam faydalanılabilir su kaynağı	112
Kaynak: DSİ. Türkiye Su Raporu. Ankara: Devlet Su İşleri (DSİ), 2009;8.	

Düzensiz yağış ve akım şartları su kaynaklarının ekonomik olarak değerlendirilmesini sınırlandıran en önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Nehirleri düzensiz akım şartlarında olan ve tektonik açıdan hareketli ülkelerde, toplam su potansiyeli (brüt) ile faydalanabilir su potansiyeli (teknik ve ekonomik) arasındaki fark oldukça fazladır (Bilen, 2009). DSİ verilerine göre 234 milyar m³/yıl yenilenebilir brüt su potansiyeline sahip olan Türkiye’nin, akım koşulları göz önüne alındığında, faydalanabilir su potansiyeli 112 milyar m³/yıl’dır (Tablo 2). Literatürde Türkiye’nin su potansiyelinin belirlenmesine yönelik farklı çalışmalar da yer almaktadır. Çiçek ve Ataol (2009) tarafından Türkiye’nin su potansiyelinin

yeniden belirlenmesi amaçlı gerçekleştirilen güncel çalışma sonucunda, Türkiye faydalanılabilir su potansiyeli 127 milyar m³ olarak hesaplanmıştır.

Sınıraşan Su Kavramı

Su havzalarının dağılımı ülkelerin fiziki sınırlarından bağımsızdır. Yerkürede, iki veya daha fazla ülkenin sınırlarından geçen yaklaşık 276 adet su havzası bulunmaktadır (UN, 2013). Bu havzalar yeryüzündeki karaların yarısından fazlasını ve dünya nüfusunun % 40'ını kapsamaktadır. Aynı zamanda söz konusu havzalarda yer alan sular yerküre toplam su kaynaklarının % 60'ını oluşturmaktadır (Maden, 2013). Modern dünyada, 19. yüzyılın başından itibaren, söz konusu su kaynaklarından faydalanma noktasında kıyıdaş ülkeler arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Çözüm arayışları ile birlikte "sınıraşan", "sınır oluşturan" ve "uluslararası" su – nehir – havza kavramları sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır.

Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde sınıraşan sular, uluslararası nehir kavramı ile ifade edilmiştir. Uluslararası Adalet Divanı, 1929 yılında Oder Nehri Olayı'nda, uluslararası nehir kavramını ilk kez tanımlamıştır. Divan, olayla ilgili kararında, bu kavramı nehrin ulaşma elverişli olması ve nehrin iki veya daha fazla devletin topraklarından geçmesi ya da iki veya daha fazla devlet arasında sınır oluşturma şartlarına bağlamıştır (İnan, 1994).

İlerleyen süreçte devletlerin tüketim ve koruma amaçlarını bağdaştırmak üzere Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından sınıraşan sular kavramı kabul görmüştür (İnan, 1994). Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (BM AEK) tarafından 1992 yılında imzaya açılan ve 1997 yılında yürürlüğe giren "Sınıraşan Sular ve Uluslararası Göllerin Kullanımı ve Korunması" sözleşmesinde, 2000 yılında yayımlanan Avrupa Birliği (AB) "Su Çerçeve Direktifi"nde ve sonrasında gerçekleştirilen birçok düzenlemede doğrudan doğruya sınıraşan su ifadesi yer almaktadır.

1997 Yılında kabul edilen ve 2014 yılında yürürlüğe giren, "Birleşmiş Milletler (BM) Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımı Hukukuna İlişkin Sözleşme" metninde sınıraşan su kavramı daha genel olan uluslararası su yolu kavramı ile ifade edilmiştir. Sözleşmede su yolu; fiziksel ilişkiler içinde bir bütün oluşturan ve normal olarak tek bir noktaya akarak sona eren yüzey ve yeraltı su sistemi olarak tanımlanmıştır. Bölümleri ayrı devletler içinde yer alan su yolu ise uluslararası su yolu olarak tanımlanmıştır.

En genel hali ile sınıraşan su, ülkelerin coğrafi konumları nedeni ile fiziki sınırlarından bağımsız olarak, en az iki devletin ortak sınırını kesen, fiziksel ilişkiler içinde bir bütün oluşturan (aynı havzaya ait olan) ve bu şekilde bir alıcı ortama (deniz, göl vb.) ulaşan yerüstü ve yeraltı suları olarak tanımlanabilir. Sınıraşan su en az iki devletin ortak sınırını oluşturuyor ise söz konusu su, aynı zamanda sınır oluşturan su konumundadır. Sınıraşan suyun drenaj alanı ise sınıraşan su havzası olarak tanımlanabilir.

Günümüzde sınıraşan sularla ilgili olarak farklı düzenlemeler olmasına rağmen, genel kabul görmüş bir uluslararası hukuk düzenlemesi bulunmamaktadır. Bu nedenle, ülkeler arasında su konusundaki uyuşmazlıklar, hala büyük ölçüde siyasi pazarlıklar yoluyla çözülmeye çalışılmaktadır. Devletler sınıraşan sulardan faydalanma konusunda yaptıkları faaliyetleri hukuki bir zemine oturtma arayışı içindedirler. Devletlerarasında karşılaşılan problemler, havzaya özgü olarak kıyıdaş ülkeler arasında çözülmeye çalışılmaktadır (Bilen, 2000).

Sınıraşan sulardan faydalanma konusunda ileri sürülen farklı görüşler çözüm arayışlarında sıklıkla kullanılmaktadır. Sınıraşan suların geliştirilmesi hususunda, dört temel yaklaşım bulunmaktadır (Toklu, 1999; Özış ve ark., 2004). Bunlar:

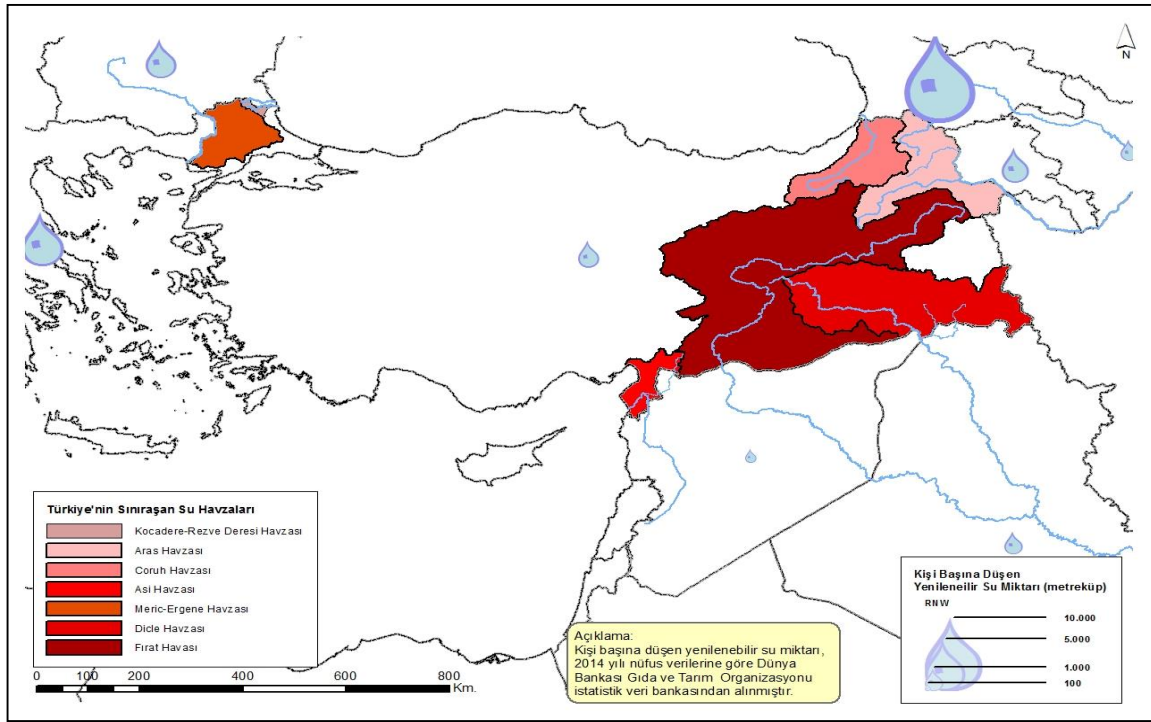
- Bir ülkenin kendi topraklarından kaynaklanan suları dilediği gibi kullanabileceği esasına dayanan "Mutlak Egemenlik" görüşü.
- Bir ülkede akan suların, o ülke toprağının ayrılmaz bir parçası olduğu ve mabadaki ülkelerin bu suyun doğal nicelik ve niteliğini değiştirme hakkı olmadığı esasına dayanan "Alansal Bütünlük" görüşü.
- Mansap ülkelere belirgin zarar vermemek üzere, akarsuyun her bir ülkedeki yağış alanı, sağladığı debi, geçmiş ve mevcut kullanımı, gelişme ihtiyacı, sosyal ve ekonomik koşullar, su tasarrufu, diğer seçenekler, dengeleme olanakları gibi bir dizi etkenin dikkate alınarak su tahsisini öngören, diğer ülkelere önemli zarar vermeden "Hakça ve Makul Yararlanma" görüşü.
- Ülkeler arasındaki sınırları gözetmeden, bir akarsudan "Havza Bütününde En İyi Yararlanma" görüşü.

Türkiye'nin Sınıraşan Suları

2.753 km kara sınır uzunluğuna sahip Türkiye'nin, kara sınırlarının 615 km'si akarsular tarafından çizilmiş durumdadır (Bilen, 2000). Söz konusu uzunluk kara sınırlarının yaklaşık % 22'sini oluşturmaktadır. Türkiye'nin; Yunanistan, Bulgaristan, Suriye, Irak ve eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ülkelerinden Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan (Nahcivan) ile sınıraşan sular nedeni ile su kaynakları paylaşımı söz konusudur (Şekil 3). Türkiye'nin ulusal akarsuları

dışında kalan bütün akarsuları ya da kolları iki veya daha çok devleti kesip geçen, sınıraşan sular konumundadır (Toklu, 1999).

Türkiye sınıraşan su kaynakları Fırat, Dicle, Çoruh, Aras, Asi ve Kocadere – Rezve Deresi havzalarında yoğunlaşmaktadır (Şekil 3). Özellikle havza içerisindeki ana nehirler ile adlandırılan Fırat, Dicle ve Çoruh havzalarında yüksek miktarda su akışı gerçekleşmektedir.

Şekil 3: Türkiye ve komşularına ait yenilenebilir su miktarları ve Türkiye'nin sınıraşan havzaları

Coğrafi konumu nedeniyle Türkiye; Meriç – Ergene ve Asi havzalarında mansap; Kocadere - Rezve, Çoruh, Aras, Fırat ve Dicle havzalarında ise memba ülke konumundadır (Şekil 3). Söz konusu havzalarda yer alana sınır aşan ve sınır oluşturan sular Tablo 2 ve 3’de verilmiştir. Bir başka ifade ile Türkiye; Meriç ve Asi nehirleri ve yan kollarında mansap ülke; Fırat, Dicle, Çoruh nehirleri ve yan kollarında ise memba ülke konumundadır (Tablo 3 ve Tablo 4).

Türkiye'nin memba ülkesi olduğu durumda, sınıraşan sular Türkiye yenilebilir su potansiyelinin yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır. Özellikle Fırat, Dicle ve Çoruh havzaları su miktarları ile öne çıkmaktadır. Havzalar Türkiye yenilenebilir su potansiyelinin sırası ile % 16,99, % 11,46 ve % 3,39' unu oluşturmaktadır. DSİ (2009) verilerine göre Fırat, Dicle ve Çoruh havzaları Türkiye hidroelektrik potansiyelinin sırası ile % 38,10, % 12,94 ve % 8,34' ünü oluşturmaktadır.

Tablo 3: Türkiye’de sınır oluşturan sular

Akarsu Adı	Oluşturduğu sınır	Türkiye’nin Konumu	Bulunduğu Havza
Meriç Nehri	Türkiye – Bulgaristan – Yunanistan	Mansap	Meriç – Ergene Havzası
Aras Nehri	Türkiye – Azerbaycan – İran – Ermenistan	Memba	Aras Havzası
Kura Nehri	Türkiye – Gürcistan	Memba	Aras Havzası
Posof Çayı	Türkiye – Gürcistan	Memba	Aras Havzası
Arpaçay (Aras Nehri kolu)	Türkiye – Ermenistan	Memba	Aras Havzası
Karasu (Aras Nehri kolu)	Türkiye – İran	Memba	Aras Havzası
Asi Nehri	Türkiye – Suriye	Mansap	Asi Havzası
Karasu Çayı (Asi Nehri kolu)	Türkiye – Suriye	Memba	Asi Havzası
Hezil Çayı (Dicle Nehri kolu)	Türkiye – Irak	Memba	Dicle Havzası
Habur Çayı (Dicle Nehri kolu)	Türkiye – Irak	Memba	Dicle Havzası
Hacıbey Suyu (Dicle Nehri kolu)	Türkiye – Irak	Memba	Dicle Havzası
Kocadere	Türkiye – Bulgaristan	Memba	Kocadere – Rezve Havzası
Mutlu Deresi (Rezve)	Türkiye – Bulgaristan	Memba	Kocadere – Rezve Havzası

Kaynak: Maden Tetkik ve Arama 1/500.000 ölçekli jeoloji haritası sınır paftalarından itibaren hazırlanmıştır.

Kaynak: Maden Tetkik ve Arama 1/500.000 ölçekli jeoloji haritası sınır paftalarından itibaren hazırlanmıştır.

Türkiye'nin mansap ülkesi olduğu durumda, sınıraşan sular Türkiye yenilebilir su potansiyelinin % 1,34'ünü oluşturmaktadır (Tablo 4).

Tablo 4: Türkiye'nin sınıraşan suları

Akarsu Adı	Kıyıdaş Ülkeler	Türkiye'nin Konumu	Bulunduğu Havza	Havzanın Türkiye Yenilebilir su Potansiyeli İçindeki Oranı
Kocadere (Veleka)	Türkiye – Bulgaristan	Memba	Kocadere – Rezve Havzası	% 0,10
Tunca Nehri	Türkiye – Bulgaristan	Mansap	Meriç – Ergene Havzası	% 0,71
Arda Nehri	Türkiye – Yunanistan	Mansap	Meriç – Ergene Havzası	% 0,71
Çoruh Nehri	Türkiye – Gürcistan	Memba	Çoruh Havzası	% 3,39
Posof Çayı	Türkiye – Gürcistan	Memba	Aras Havzası	% 2,49
Kura Nehri	Türkiye – Gürcistan – Azerbaycan	Memba	Aras Havzası	% 2,49
Aras Nehri	Türkiye – Azerbaycan – İran – Ermenistan	Memba	Aras Havzası	% 2,49
Efeler Çayı	Türkiye – Gürcistan	Memba	Aras Havzası	% 2,49
Uğur(Mereni) Dere	Türkiye – Gürcistan	Memba	Aras Havzası	% 2,49
Hayısmen Dere	Türkiye – Gürcistan	Memba	Aras Havzası	% 2,49
Sarısu (Gürbulak sınır kapısı)	Türkiye – İran	Memba	Aras Havzası	% 2,49
Çaybağı(Kotur) Deresi	Türkiye – İran	Memba	Aras Havzası	% 2,49
Asi Nehri	Türkiye – Suriye – Lübnan	Mansap	Asi Havzası	% 0,63
Sabun Suyu (Afrin'in kolu)	Türkiye – Suriye	Memba	Asi Havzası	% 0,63
Afrin Çayı	Türkiye – Suriye	Memba ve mansap	Asi Havzası	% 0,63
Nazlıca Deresi	Türkiye – Suriye	Memba	Asi Havzası	% 0,63
Sinnep Suyu	Türkiye – Suriye	Memba	Asi Havzası	% 0,63
Balık Suyu	Türkiye – Suriye	Memba	Asi Havzası	% 0,63
Bağırsak Dere (Sacir Suyu)	Türkiye – Suriye	Memba	Fırat Havzası	% 16,99
Fırat Nehri	Türkiye – Suriye – Irak	Memba	Fırat Havzası	% 16,99
Cullap Deresi	Türkiye – Suriye	Memba	Fırat Havzası	% 16,99
Habur Çayı (Circip Suyu - Res-ul Aynin Pınarları)	Türkiye – Suriye	Memba	Fırat Havzası	% 16,99
Zerkan suyu	Türkiye – Suriye	Memba	Fırat Havzası	% 16,99
Nusaybin Deresi (Çağçağasuyu)	Türkiye – Suriye	Memba	Fırat Havzası	% 16,99
Dicle Nehri	Türkiye – Suriye – Irak	Memba	Dicle Havzası	% 11,46
Habur Çayı	Türkiye – Suriye	Memba	Dicle Havzası	% 11,46
Büyük Zap (Çiğli) Suyu	Türkiye – Irak	Memba	Dicle Havzası	% 11,46
Uzundere	Türkiye – Irak	Memba	Dicle Havzası	% 11,46
Rubarisin Dere	Türkiye – Irak	Memba	Dicle Havzası	% 11,46
Şemdinli Çayı	Türkiye – Irak	Memba	Dicle Havzası	% 11,46
Hacıbey Suyu	Türkiye – Irak	Memba	Dicle Havzası	% 11,46

Kaynak: Maden Tetkik ve Arama 1/500.000 ölçekli Jeoloji haritası sınır paftalarından ve DSİ (2009) 'dan itibaren hazırlanmıştır.

2014 yılı itibari ile Türkiye'de kişi başına düşen su miktarı özellikle ülkenin kuzey aksında yer alan komşularından (Bulgaristan, Yunanistan, Gürcistan ve Ermenistan) daha azdır (Şekil 3). Güney aksında yer alan komşularından ise (Suriye ve Irak) daha fazladır (Şekil 3).

Türkiye yenilebilir su potansiyelinin yaklaşık üçte birini ve hidroelektrik potansiyelinin yaklaşık yarısını oluşturan sınıraşan havzalara ait su kaynaklarının etkin, verimli ve sürdürülebilir şekilde kullanılması gerek bölgesel kalkınma projelerinin devamlılığı gerekse artan enerji ihtiyacına çözüm sağlayabilmesi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir.

1954 – 2016 DÖNEMİ SINIRAŞAN SULAR KÖKENLİ ANLAŞMAZLIKLAR

Küresel ölçekte, sınıraşan suların kullanılması konusunda devletlerarasında öteden beri uyuşmazlıklar bulunmaktadır. 20. yüzyılın başlarında, endüstriyel ve tarımsal amaçlarla su kaynakları kullanım alanlarının değişmesi ile birlikte, devletlerarasında çıkan uyuşmazlıkların niteliği de değişmiştir (Cem, 1970). Türkiye, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren büyük ölçekli entegre su projelerine hız vermiştir. Türkiye teknik ve ekonomik hidroelektrik potansiyelinin yaklaşık yarısına ve yenilenebilir tatlı su potansiyelinin üçte birine sahip olan sınıraşan su kaynaklarının; enerji, tarım, sanayi ve kalkınma politikalarında nedenli önemli bir oyuncu olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Çalışmanın bu bölümünde, kronolojik sıra ile kıyıdaş ülkeler ile sınıraşan su kaynaklarının ortak kullanım çalışmaları, yaşanan temel problemler ve Türkiye'nin üretmiş olduğu hidropolitika üzerinde durulacaktır.

25 Nisan 1963 tarihinde Türk – Sovyet Karma Komisyonu, Arpaçay üzerinde sulama ve su alma amaçları ile müşterek bir baraj inşasına karar vermiştir. Akabinde 26 Ekim 1973 tarihinde "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Sovyet Sosyalist

Cumhuriyetler Birliği Hükümeti Arasında Sınırdaki Arpaçay (Ahuryan) Nehri'nde Baraj İnşası ve Baraj Gölünün Teşekkülü Konusunda işbirliğine Dair Antlaşma" imzalanmıştır. Antlaşmada suyun kullanımı ve itilaflar halinde çözüm yolları net bir şekilde ortaya konulmuştur. Yazılı anlaşmaya göre, baraj tesis edildikten sonra, barajda düzenlenen sular ile Aras'tan gelen sular her iki tarafça doğrudan doğruya rezervuardan çekebileceği gibi sınır oluşturan Arpaçay ve Aras'ın herhangi bir sınır bölgesinden de çekilebilecektir (Aktaş Acabey, 2006). Aynı yıl içerisinde kıyıdaşların paylarına düşen suyu kullanmaması halinde, tarafın sonraki yıllarda hak iddiasında bulunmayacağı hükmü antlaşmada yer almaktadır. İtilafların çözümünde izlenecek yol ise Arpaçay sularını kullanma ve yararlanmada eşitlik ilkesi esasına dayanmaktadır (Kıran, 2005). İtilaf halinde, iki taraf temsilcilerinden eşit sayıda üye katılımı ile oluşturulacak karma komisyon çözüm için yetkili kılınmıştır (Kıran, 2005).

20. yüzyılın ikinci yarısında Türkiye'nin yüz yüze geldiği sınıraşan sular kökenli sorunlar, daha çok Dicle ve Fırat havzalarında başlatılan büyük ölçekli projelerle ortaya çıkmıştır (Zehir ve ark., 2009; Öziş ve Özdemir, 2009).

1960'lı yılların başında Türkiye, Aşağı Fırat Havzası Kalkınma Projesi'ni (AFHKP) geliştirerek hızlı bir şekilde uygulama kararı almıştır. Aynı dönem sonunda Suriye Fırat Nehri su kaynaklarından daha etkin bir şekilde yararlanmak için Fırat Vadisi Projesi'ne hız vermiştir.

1963 yılında, AFHKP kapsamında Fırat Nehri üzerinde Keban Barajı inşaatına başlanmıştır. Enerji üretimi ve akım kontrolü amaçlı olan baraj, havzadaki su bütçesini negatif yönde etkilememektedir (Bilen, 2000). 1973 yılında Suriye, Fırat Nehri üzerinde Tabka (Al-Thawra) Barajı inşaatını tamamlamıştır. Keban ve Tabka barajlarında su tutma çalışmaları eş zamanlı olarak devam etmiştir. Özellikle su tutma çalışmalarının başlaması ile birlikte mansap ülkelerin itirazları hızla yükselmeye başlamıştır (Kıbaroğlu ve Scheumann, 2013). Bu süreçte Suriye ve Irak'ın itirazlarının temel gerekçesi Fırat Nehri su miktar ve kalitesinin Türkiye'nin inşa ettiği baraj nedeniyle bozulacağı tezidir. 1962 yılında Türkiye ve Suriye arasında ilk ikili görüşme gerçekleştirilmiştir. 1964 yılında Irak'ın da dâhil edilmesi sonucunda üç kıyıdaş ülkenin katılımı ile Ortak Teknik Komite (OTK) kurulması kararlaştırılmıştır. Çalışmalar sırasında Türkiye, Suriye ile sınıraşan tüm su kaynakları kapsayacak boyutta görüşmek istemiş fakat Suriye'nin Hata'yı kendi toprağı görmesi ve Asi Nehri'ni sınıraşan su olarak görmemesi nedenleri ile uzlaşma sağlanamamıştır (Çarkoğlu ve Ender, 2001). Benzer şekilde Irak Dicle Nehri'ni ayrı tutarak OTK kapsamında ele alınmasını istememiştir. Bu anlaşmazlıkların odağında üçlü OTK çalışmalarında sonuç alınamamıştır (Kıbaroğlu ve Scheumann, 2013). Su tutma çalışmaları sırasında, memba ülkeler mansap ülkelere akış aşağıya bırakılacak su miktarı konusunda taahhütler vermişlerdir. Türkiye Keban Barajı'ndan akış aşağıya ilk önce 350 m³/s ve 1966 yılında gerçekleşen görüşmeler sonucunda 450 m³/s su bırakmayı taahhüt etmiştir (Bağış, 1997). Suriye ise aynı dönemde, mansap ülke olan Irak'a taahhüt ettiği su miktarını bırakmamış ve Irak tarafından Arap Birliği'ne gönderilen bir nota ile protesto edilmiştir (Beschoner, 1992).

1976 yılında AFHKP kapsamında Fırat Nehri üzerinde, Karakaya Barajı'nın inşaatına başlanmıştır. Keban Barajı'na benzer şekilde Karakaya Barajı ile enerji üretimi ve akım kontrolü amaçlanmıştır. Karakaya Barajı'nın inşasının başlaması ile birlikte Suriye ve Irak itirazlarını tekrarlamıştır. Kıyıdaşlar, itirazlarını uluslararası alanda sergileyerek, projenin finansmanını sağlayan kuruluşlar ile irtibata geçmişler ve kendi rızaları alınmadan finansman sağlanmaması görüşünü savunmuşlardır (Yakış, 2009). Bu noktada Türkiye, finansman sağlayıcı olan Dünya Bankası'nın teklif ettiği modeli kabul etmemiş ve kıyıdaş ülkeler ile teknik düzeyde görüşerek uzlaşma yolu aramıştır (Bilen, 2000). 1976 yılında Türkiye kıyıdaş ülkeleri ikna ederek, Fırat Nehri üzerinde su tüketici bir tesis devreye girene kadar nehrin ülkeyi terk ettiği noktadan akış aşağıya 500 m³/s debi ile aylık olarak su bırakacağını taahhüt etmiştir (Bilen, 2000).

1960'lı yıllarda aşağı Fırat Havzası su kaynaklarını yönetmek için Türkiye tarafından geliştirilen AFHKP, yetmişli yılların sonunda revize edilmiştir. Dicle Nehri'nin de projeye dâhil edilmesi ile birlikte proje Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) adını almıştır. GAP ile Fırat ve Dicle sularından taşkınlar ve zararlarını önleme, enerji üretme ve sulama konularında yararlanma hedefleri ortaya koyulmuştur.

1980'ler ile birlikte Türkiye GAP'ı hayata geçirmeye başlamıştır. Mansap ülkeler, GAP kapsamında sulu tarımın başlaması sonucunda, akarsu yıllık toplam akış miktarında bir azalma yaşanacağı tezi ile uluslararası alanda itirazlarını arttırarak, AFHKP'ye benzer şekilde, GAP'a karşı bir politika izlemişlerdir. Türkiye, kıyıdaşların Fırat ve Dicle Nehirleri'ni, ülkelerin fiziki sınırlarından farklı olarak havza bazlı ele alınması gerektiği görüşünü gündeme getirmiştir (Öziş ve Özdemir, 2009). Söz konusu dönemde Irak, Dicle Nehri'ni Türkiye, Suriye ve Irak'ın ortak görüşmesine karşı çıkarak, havzaların ayrı ayrı ele alınması istemiştir (Bağış, 1997; Öziş ve Özdemir, 2009). Aynı dönemde, Suriye genel olarak suyun tahsisi görüşü temelinde teknik olarak tarıma uygun olmayan alanlarda sulu tarım yapacağı tezi ile yüksek miktarda su talep etmiştir (Bilen, 2000).

GAP kapsamında, 1977 yılında Urfa Tünelleri ve 1980 yılında Atatürk Barajı inşaatlarına başlanmıştır. İnşaat faaliyetleri ile birlikte Türkiye öncülüğünde OTK daveti tekrarlanmıştır (Kıbaroğlu ve Scheumann, 2013). 1980 yılında Irak ile imzalanan Karma Ekonomik Komisyon Protokolü'nde OTK'ya "her ülkenin sınıraşan sulardan ihtiyacı olan makul ve uygun su

miktarının tanımlanmasını sağlayacak metodu kararlaştırma” görevi verilmiştir (Bilen, 2000). 1982 yılında OTK ilk toplantısını, mansap ülke Irak’ın katılımı ile gerçekleştirmiştir. 1983 yılından itibaren Suriye’nin katılımı ile birlikte toplantılar üçlü bir şekilde yürütülmüştür. 1984 yılında V.OTK toplantısında Türkiye kıyıdaş ülkelere “Üç Aşamalı Plan¹” önerisini sunmuştur. Plan ile Fırat ve Dicle sularının akılcı, adilane ve optimum şekilde kullanılabilmesi için üç kıyıdaş ülke tarafından yapılması gereken ortak çalışmaların belirlenmesi hedeflenmiştir (Bilen, 2000; Dursun, 2006; Oğuz, 2009; Öziş ve Özdemir, 2009; Akbaş ve Mutlu, 2012). Plan kapsamında kıyıdaş ülkelere ait su envanterlerinin çıkartılması (I. aşama), toprak envanterlerinin çıkartılması (II. aşama) ve envanterlerin bir arada değerlendirilmesi sonucunda, en uygun teknik yöntem desteği ile suyun kullanılmasına yönelik çözümlerin üretilmesi (III. aşama) hedeflenmiştir. Türkiye tarafından önerilen bu plan ile ilgili görüşmeler 1992 yılına kadar devam etmiştir. Söz konusu dönemde 27 OTK toplantısı düzenlenmiş fakat görüşmelerde uzlaşma sağlanamamıştır (Bağış, 1997). Görüşmeler sırasında Türkiye, 1987 yılında, Fırat sularının nihai tahsisine kadar Türkiye – Suriye sınırından yıllık ortalama 500 m³/s su bırakmayı taahhüt etmiştir. Benzer şekilde Atatürk Barajı’nda su tutma çalışmaları öncesi mansap ülkelerin mağdur olmaması için akış aşağıya daha fazla miktarda su bırakılmıştır (Bilen, 2000; Öziş ve Özdemir, 2009).

Drenaj alanı Türkiye, Suriye ve Lübnan sınırları içerisinde yer alan Asi Havzası’nda Türkiye mansap ülkesi konumundadır. Asi havzası kıyıdaşları olan Suriye ve Lübnan arasında 20 Eylül 1994 tarihinde “Asi Sularının Paylaşılması Antlaşması” imzalanmış ve Türkiye konuya dâhil edilmemiştir (ORSAM, 2011).

1996 yılında Fırat Nehri üzerinde Karkamış Barajı inşaatına başlanmıştır. Proje öncesinde mansap ülke olan Suriye’ye; sınırda büyük ölçekli bir baraj yapılması ve barajdan eşitlik ilkesi kapsamında birlikte faydalanılması önerisi sunulmuştur (Bilen, 2000; Öziş ve Özdemir, 2009). Teklif mansap ülkesi tarafından kabul edilmemiştir.

1998 yılında Suriye ve Türkiye arasında Adana Mutabakatı imzalanmıştır. 2011 yılına kadar geçen sonraki dönemde Suriye – Türkiye ilişkilerinde yaşanan olumlu hava su kaynaklarının yönetilmesinde de kendini göstermiştir. 2009 yılında taraflarca Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) oluşturulmuş ve Asi Nehri üzerinde Dostluk Barajı inşası ve su kaynakları yönetiminde işbirliği konularında mutabakatlar sağlanmıştır. 2011 yılında temeli atılan baraj projesi, Suriye’de yaşanan iç savaş nedeni ile güncel olarak durmuş durumdadır.

Drenaj alanı Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye sınırlarında yer alan Meriç Havzası’nda Türkiye mansap ülkesi konumundadır. Havzanın klimatolojik ve jeomorfolojik özelliklerinden dolayı Meriç Nehri’nde sık sık taşkınlar ve aşırı seviye düşümleri meydana gelmektedir.

1923 tarihli Lozan Antlaşması 6.maddesi uyarınca Meriç nehir talveği Türk – Yunan sınırı olarak kabul edilmiştir. Meriç Nehri ve oluşturduğu sınır hattı, Türkiye ve Yunanistan arasında sınıraşan sular kapsamındaki temel konu başlığını oluşturmaktadır. Bu kapsamda Meriç Nehri yatak değişimlerinin sınır çizgisini etkilememesi için nehrin 1926 yılındaki durumu referans alınarak sınır sabitlenmiştir (Toklu, 1999). 1934 ve 1963 tarihlerinde imzalanan antlaşmalar ile yatak değişimine karşı alınacak düzenlemeler belirlenmiş, sınır çizgisi değişimleri önlenmiş ve birbirlerine zarar vermeme ilkesi kapsamında faaliyetler düzenlenmiştir² (Toklu, 1999). Meriç Havzası’nda kaydedilen seviye artış ve düşüşleri mansap ülkelerde büyük zararlara neden olmaktadır. Taşkın kontrolü ve sulama suyu ihtiyacı Türkiye ve Bulgaristan arasında sınıraşan sular kapsamında temel konu başlıklarını oluşturmaktadır. Meriç Nehri’nde 1509 – 2014 yılları arasında Edirne ve civarında etkili olan 43 taşkın olayı kaydedilmiştir (Turoğlu ve Uludağ, 2013). Özellikle aşırı yağışlar ve kar erimeleri sonucunda nehrin debisi artmakta ve memba ülke olan Bulgaristan’da yer alan baraj kapaklarının açılması sonucunda mansap ülkelerde taşkınlar yaşanmaktadır. Barajların çok büyük bir kısmı elektrik enerjisi üretme amacıyla inşa edilmiş olup, işletme tarzları nedeni ile taşkın kontrolü yapamamaktadır (Angelidis ve ark., 2010). Taşkın önleme çalışmaları kapsamında 1968 yılında Bulgaristan ve Türkiye sınırında Suakacağı (Tunca) Barajı yapımı kararlaştırılmıştır³ (Erkal ve Topgöl, 2015). Güncel olarak Bulgaristan Hükümeti ile mutabakat sağlanamadığı için proje hayata geçirilememiştir. Meriç Nehri ve kollarında yaşanan akım düşümleri ve su kalite değişimleri mansap ülkelerin yüz yüze geldiği diğer önemli sorunu oluşturmaktadır. Özellikle aşırı kurak dönemlerde sorun ciddiyetini arttırmaktadır. 1992 yılında bölgedeki sulu tarım

¹ Söz konusu planın literatürde resmi adı “Dicle-Fırat Havzası Sınıraşan Sularının Optimum, Akılcı, Hakça Kullanımı: Üç Aşamalı Plan” olarak geçmektedir.

² Meriç Nehri’nden faydalanma ve sularının kullanımına ilişkin hususlar, Türkiye ile Yunanistan arasında 20 Haziran 1934 tarihinde Ankara’da imzalanan “Meriç-Evros Irmağının Her İki Kıyısında Yapılacak Hidrolik Tesisatın Tanzimine Mütteallik İtilaf” ve 19 Ocak 1963 tarihli, “Türk-Yunan Trakya Hududunun Mühim Kısmını Tayin Eden Meriç Nehri Mecrasının Islahı Dolayısıyla Hudut Tahsisine İlişkin Protokol” ile düzenlenmiştir.

³ 23 Ekim 1968 tarihinde imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Arasında, İki Memleket Topraklarından Akar Nehirlerin Sularından Faydalanmada İşbirliği Yapılması Konusunda Sınırda ortak bir baraj yapımına karar verilmiştir. Taraflar iki ülkeye de faydalı olabilecek araştırma ve girişimler çerçevesinde işbirliği yapmayı; nehir üzerinde inşa edecekleri ve işletecekleri tesislerle birbirlerine ciddi zarar vermemeyi; taşkınlar konusunda bilgi değişiminin en çabuk biçimde yapılmasını; hidrolojik ve meteorolojik veri değişimini karşılıklı olarak taahhüt etmişlerdir.

faaliyetini sürdürebilmek için Türkiye, memba ülkesi olan Bulgaristan'dan su satın almıştır (Kibaroglu, 2013b). Olası taşkınların önceden tespit edilmesi ve etkilerinin azaltılması kapsamında Türkiye ve Bulgaristan arasında ortak bir dizi çalışma yürütülmektedir. Bu kapsamında, Türkiye ve Bulgaristan arasında 2005 yılında imzalanan protokol ile taşkınların önceden haber alınmasını sağlayan erken uyarı sistemi çalışmalarına hız verilerek sistem devreye alınmıştır (Sezen ve ark., 2007; Malkaralı ve ark., 2008). Erken uyarı sistemi kapsamında her iki ülkede akım ve meteoroloji gözlem istasyonları kurularak anlık veri akışı tesis edilmiştir (Sezen ve ark., 2007; Malkaralı ve ark., 2008).

Doksanlı yıllarının sonunda hazırlanan Çoruh Havzası Su Kaynakları Yönetim Projesi, iki binli yılların başında hız kazanmıştır. Türkiye'nin memba ülke olduğu Çoruh Nehri'nde mansap ülke olan Gürcistan ile sınıraşan sular konusundaki ilişkileri 1927 yılında SSCB ile yapılan anlaşma temellerine dayanmaktadır. Bu kapsamda mansap ülke ile su alanında ikili görüşmeler ve bilgilendirme çalışmaları devam etmektedir.

TARTIŞMA VE DEĞERLENDİRME

Falkenmark Göstergesi'ne göre Türkiye su baskısı yaşayan bir ülke konumundadır. Aynı zamanda Türkiye'nin yenilenebilir su kaynaklarının mekânsal dağılımında, yağış rejimi ve jeomorfolojik özelliklerinden dolayı büyük farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyada, su kaynaklarını etkin ve verimli bir şekilde sürdürülebilir bir hidropolitika ile kullanması oldukça önemlidir. Bu kapsamda, Türkiye'nin sınıraşan su kaynakları üzerinde 1954 – 2016 tarihleri arasında izlemiş olduğu hidropolitikanın ortaya çıkartılması amacı ile gerçekleştirilen bu çalışmada, kıyıdaş ülkeler ile yaşanan sorunlar karşısındaki çözüm arayışları ana hatları ile ele alınmıştır.

Fırat, Dicle, Aras, Çoruh ve Kocadere – Rezve Deresi havzalarında Türkiye memba ülke, Meriç – Ergene ve Asi havzalarında ise mansap ülke konumundadır. Coğrafi konumu nedeni ile Türkiye sınıraşan su havzalarında hem mansap hem de memba ülke olma özelliğine sahiptir. Bu nedenle, memba ve mansap ülkelerinin karşılaşabileceği sorunlarla aynı anda yüz yüze kalmaktadır.

1956 – 2016 döneminde, Türkiye'nin sınıraşan sular ile ilgili karşılaştığı problemler ve çözüm arayışları Asi, Fırat, Dicle ve Meriç – Ergene havzalarında yoğunlaşmış durumdadır. Karşılaşılan sorunlara karşı Türkiye tarafından geliştirilen çözüm önerileri aynı zamanda Türkiye hidropolitikasının ana çizgisini oluşturmaktadır.

Atmışlı yılların başından itibaren, merkezi otoritenin dağınık haldeki gücünün tek bir kuruma devredilmesi ile birlikte büyük ölçekli su kaynakları yönetim projeleri hız kazanmıştır. Bu kapsamda özellikle Fırat, Dicle, Meriç - Ergene ve Asi havzaları su kaynakları yönetim projelerinde kıyıdaş ülkeler ile sık sık sorunlar yaşanmıştır.

Dönem boyunca, karşılaşılan sorunlar ve Türkiye tarafından geliştirilen veya desteklenen çözüm önerileri dikkate alındığında, Türkiye'nin sınıraşan sular için uyguladığı hidropolitikanın aşağıdaki temeller üzerinde şekillendiği belirlenmiştir.

- Kıyıdaşlar arasında suyun yararlarının paylaşılması.
- Sınıraşan suların akılcı, adilane ve optimum şekilde yönetilmesi.
- Sınıraşan su havzalarının fiziki ülke sınırlardan bağımsız olarak bir bütün olarak (havza bazında) yönetilmesi.
- Memba ülkelerin, mansap ülkelere önemli zarar vermemesi.
- Sınıraşan suların yararlarının paylaşılmasında ilgili teknik veriler (hidrolojik, meteorolojik vb.) esas alınarak geliştirilmesi. Teknik verilere dayanmayan tahsisin kıyıdaşlarca kabul edilmemesi.
- Karşılaşılan sorunlarda kıyıdaş ülkeler arasında çözüm aranması, kıyıdaş olmayan arabulucuların girişimlerinin kabul edilmemesi.
- Sınıraşan suların ülkelerin ikili ilişkilerinde bir işbirliği unsuru olarak görülmesi.

Türkiye sınıraşan sulara ilişkin olarak hiçbir zaman kendine sınırsız haklar tanıyan “Mutlak Egemenlik” görüşü ve “Alansal Bütünlük” görüşü temelli bir hidropolitika izlememiştir. Tam tersi şekilde, “Hakça ve Makul Yararlanma” ve “Havza Bütününde En İyi Yararlanma” görüşleri çerçevesinde geliştirdiği hidropolitik bakış açısı ile kıyıdaş ülkeler ile yukarıda ifade edilen temel ilkeler üzerinde sınıraşan su kaynaklarını yönetmeye çalışmıştır.

Özellikle Körfez Savaşı ve Suriye iç savaşından sonra Fırat, Dicle ve Asi sınıraşan su havzalarının yer aldığı coğrafyada bölge dengeleri değişmeye devam etmektedir. Bu durum karşısında; güçler dengesini değiştiren aktörlerin hidropolitika üzerinde belirleyici olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akbaş, Z. & Mutlu, Ç. (2012). Uluslararası politikada Irak ve Suriye'nin siniraşan su sorununa yaklaşımı ve Türkiye: beklentiler ve gerçekler. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(1), 213-240.
- Aktaş Acabey, M. (2006). *Siniraşan Sular: Hukuki Rejim, Dicle-Fırat ve Türkiye'nin Diğer Siniraşan Suları*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Amery, H. A. (2002). Water wars in the Middle East: A looming threat. *The Geographical Journal*, 168(4), 313-323.
- Angelidis, P., Kotsikas, M. & Kotsovinos, N. (2010). Management of Upstream dams and flood protection of the transboundary river Evros/Maritsa. *Water Resources Management*, 24(11), 2467-2484.
- Aquastat, (2016). Food and Agriculture Organization. 27 Kasım 2016 tarihinde <http://data.worldbank.org/indicator/ER.H2O.INTR.PC> adresinden edinilmiştir.
- Bağış, A. İ. (1997). Turkey's hydropolitics of the Euphrates-Tigris Basin. *International Journal of Water Resources Development*, 13(4), 567-582.
- Beschorner, N. (1992). *Water and Instability in The Middle East*. London: Brassey's for The International Institute for Strategic Studies.
- Bilen, Ö. (2000). *Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye*. Ankara: Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (TESAV).
- Bilen, Ö. (2009). *Türkiye'nin Su Gündemi*. Ankara: Devlet Su İşleri (DSİ).
- Biswas, A. K. (1994). *International Waters of Middle East, From Euphrates-Tigris to Nile*. Bombay: Oxford University Press.
- Cem, S. A. R. (1970). *Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı*. Ankara.
- Çarkoğlu, A. & Ender, M. (2001). Domestic concerns and the water conflict over the Euphrates-Tigris River Basin. *Middle Eastern Studies*, 37(1), 41-71.
- Çiçek, İ. & Ataoğlu, M. (2009). Türkiye'nin su potansiyelinin belirlenmesinde yeni bir yaklaşım. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 7(1), 51-64.
- DSİ, (2009). *Türkiye Su Raporu*. Ankara: Devlet Su İşleri (DSİ).
- Dursun, A. (2006). *Siniraşan sular Fırat ve Dicle Nehirlerinin, Türkiye, Suriye ve Irak ilişkileri üzerine etkileri*. (Yüksek Lisans Tezi (Yayımlanmamış), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta).
- Elhance, A. P. (1999). *Hydropolitics in the Third World: Conflict and Cooperation in International River Basins*. Washington: United States Institute of Peace Press.
- Erkal, T. & Topgöl, İ. (2015). Meriç Nehri'nin son 15 Yıllık Taşkınları ve Korunma Projeleri. E. Yılmaz (Ed.) *TÜCAUM VIII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 165-174). Ankara.
- Falkenmark, M. (1989). The massive water scarcity now threatening Africa: Why isn't it being addressed?. *AMBIO*, 18(2), 112-118.
- Fetter, C. F. (1994). *Applied Hydrogeology*. New Jersey: Prentice- Hall Inc.
- Gautier, C. (2008). *Oil, Water and Climate*. New York: Cambridge University Press.
- İnan, Y. (1994). Siniraşan suların hukuksal boyutları (Fırat ve Dicle). *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (49)1, 243-254.
- Kıran, A. (2005). *Ortadoğu'da Su: Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kıbaroğlu, A. (2011). Fırat-Dicle Havzası siniraşan su politikalarının evrimi: İşbirliği için fırsatlar ve tehditler. *Ortadoğu Analiz*, 4(43), 70-83.
- Kıbaroğlu, A. (2013a). Türk dış politikası ve su. *Ortadoğu Analiz*, 5(53), 50-59.
- Kıbaroğlu, A. (2013b). Meriç Nehir Havzası Siniraşan Su Politikaları. 5. Dünya Su Forumu Türkiye Bölgesel Su Toplantıları Taşkın Konferansı Bildiriler Kitabı içinde (s. 1-11). Edirne: Devlet Su İşleri (DSİ).
- Kıbaroğlu, A. & Scheumann, W. (2013). Evolution of transboundary politics in the Euphrates -Tigris River System: New perspectives and political challenge. *Global Governance*, 19(2), 279-305.
- Kodaman, T. (2007). *Fırat-Dicle Meselesi ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi*. Ankara: Asil Yayınları.
- Maden, T. E. (2013). Siniraşan su havzalarında işbirliği sorunu. *Ortadoğu Analiz*, (5)53, 23-31.
- Malkaralı, S., Korkmaz, M. & Sezen, N. (2008). Meriç Nehri taşkınları ve taşkınlar için geliştirilen uluslararası projeler. 5. Dünya Su Forumu Türkiye Bölgesel Su Toplantıları, Taşkın Konferansı Bildiriler Kitabı içinde (s. 12-37). Edirne: Devlet Su İşleri (DSİ).
- Mazlum, İ. (1998). Türkiye'nin güvenlik algılamaları açısından siniraşan sular sorunu. G. Özcan, & Ş. Kut (Ed.), *En uzun on yıl: Türkiye'nin ulusal güvenlik ve dış politika gündeminde doksanlı yıllar* içinde. İstanbul: Buke Yayınları.
- Oğuz, S. (2009). Fırat-Dicle Nehirleri ve Türkiye'nin kararlılığı. *Siniraşan Sular ve Türkiye Konferansı Bildiriler Kitabı* içinde (s. 81-98). İstanbul: Devlet Su İşleri (DSİ).
- ORSAM, (2011). Türkiye-Suriye ilişkileri: Siniraşan Sularda Örnek İşbirliği Olarak Asi Dostluk Barajı. Ortadoğu Stratejik Araştırma Merkezi (ORSAM) Rapor no 47, Ankara.
- Özey, R. (1997). *Dünya Denklemine Ortadoğu: Ülkeler, İnsanlar, Sorunlar*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Öziş, Ü., Özdemir, Y., Dalkılıç, Y., Türkman, F. & Baran, T. (2004). Su siyaseti açısından siniraşan Fırat-Dicle Havzası. *Silâhlı Kuvvetler Dergisi*, 382, 16-33.
- Öziş, Ü. & Özdemir, Y. (2009). Türkiye'nin siniraşan akarsuları ve Fırat-Dicle Havzası. *Siniraşan Sular ve Türkiye Konferansı Bildiriler Kitabı* içinde (s. 23-59). İstanbul: Devlet Su İşleri (DSİ).

- Sezen, N., Gündüz, N. & Malkaralı, S. (2007). River basin flood management: Meriç River Floods and Turkish – Bulgarian cooperations. International congress on river basin management books (s. 646-654). State Hydraulic Works (DSİ). Retrieved October 28, 2016, from http://www2.dsi.gov.tr/english/congress2007/chapter_4/125.pdf.
- Toklu, V. (1999). *Su Sorunu, Uluslararası Hukuk ve Türkiye*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Turoğlu, H. & Uludağ, M. (2013). İklim değişikliğinin sınır aşan Meriç Nehri Havzası'nın aşağı bölümündeki olası hidrografik etkileri. *Trakya University Journal of Natural Sciences*, 14(2), 77-85.
- UN (2003). *Water for People, Water for Life. The First World Water Development Report (UN)*, Paris: Unesco Publishing.
- UN (2013). *Water Security and the Global Water Agenda*. Canada: United Nations University.
- Yakış, Y. (2009). Türkiye'nin su konularının uluslararası boyutu, *Sınıraşan Sular ve Türkiye Konferans Bildiriler Kitabı* içinde(s. 15-20). İstanbul: Devlet Su İşleri (DSİ).
- Zehir, C. & Birpınar, M. E. (2009). Türkiye ve Yakın çevresindeki sınıraşan su meseleleri, tarihsel gelişimi, hukuksal boyutu, çözüm önerileri. *Sınıraşan Sular ve Türkiye Konferans Bildiriler Kitabı* içinde (s. 101-126). İstanbul: Devlet Su İşleri (DSİ).
- Waterbury, J. (1979). *Hydropolitics of the Nile Valley*. New York: Syracuse University Press.